ТАТАР МИФЛАРЫ – БАЛАЛАРГА

ТАТАРСКАЯ МИФОЛОГИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ

УДК 821.1/.8-34
ББК 84(0)-4
Т23

Автор-төзүчесе Галимҗан Гыйльманов

Ольга Белова-Недовизий, Айсылу Гарипова, Булат Гыйльванов,
Светлана Ибраһимова, Фәридә Ризаева, Фәридә Харрасова,
Илгиз Шәмсетдинов, Рушан Шәмсетдинов рәсемнәре

Инглизчәгә Ләйсән Гарәфетдинова тәрҗемәсе
Русчага Наил Ишмөхәммәтов тәрҗемәсе

Автор-составитель Галимзян Гильманов

Иллюстрации Ольги Беловой-Недовизий, Айсылу Гариповой,
Булата Гильванова, Светланы Ибрагимовой, Фариды Ризаевой,
Фариды Харрасовой, Ильгиза Шамсутдинова, Рушана Шамсутдинова

Перевод на английский Лейсан Гарафутдиновой
Перевод на русский Наиля Ишмухаметова

Татар мифлары — балаларга = Татарская мифология для детей / [авт.-
Т23 төз. Г. Гыйльманов]. — Казан : Татар. кит. нәшр., 2018 . — 95 б.
ISBN 978-5-298-03605-4

Миф-әкиятләрдә сөйләнелгән Өй ияләре, Бичуралар, Убыр-Өрәкләр, Шүрәлеләр, Ялмавыз-Диюләр, Аждаһа-Юхалар кайда яши? Алар кешеләргә никадәр игелекле һәм никадәр дәрәҗәдә куркыныч? Әлеге китапны кулына алган һәр бала шушы сорауларга җавап табачак.

Һәрбер мифологик персонаж турында өстәмә укыр өчен әдәби әсәрләр дә тәкъдим ителә.

Где живут домовой, оборотень, призрак, Бичура, Шурале, Ялмауз, Див, Аждаха, Юха, о которых рассказывается в мифах, сказках? Насколько они добры к людям, в какой степени страшны? В данной книге каждый ребёнок найдёт ответы на эти вопросы.

Чтобы узнать о каждом мифическом персонаже поподробнее, предлагается дополнительная литература.

УДК 821.1/.8-34
ББК 84(0)-4

ISBN 978-5-298-03605-4

© Татарстан китап нәшрияты, 2018
© Гыйльманов Г. Х., авт.-төз., 2018

МИФЛАР КАЯН БАРЛЫККА КИЛГӘН?

Борынгы кешеләр тормышны, чынбарлыкны, табигатьне мифлар аша аңларга тырышкан. Мифлар — Галәм һәм Табигать, Тереклек һәм Кешелек дөньялары белән идарә итүче, Кешенең яшәешен, аның рухиятен үз ихтыярында тотучы аллалар сыйныфы, аларның Күктәге, Җирдәге, Һавадагы, Судагы иярченнәре белән бәйле ышанулар.

Борынгырак дәверләрдә кеше һәр табигать күренешен бөек сер, тылсым итеп кабул итә һәм бу сер-тылсымнан илаһилык эзли, аны изгеләштерә, аллалаштыра. Шул рәвешле башта берәр нәрсәгә — утка, суга яисә гади генә агачка, куакка, хәтта үләнгә табына, аннары кош-җанварларны, хайваннарны илаһилаштыра башлый.

Соңрак аның рухи дөньясына табигатьтән дә аерылып бетмәгән, әмма инде кеше сыйфатларына да ия булган аллалар, ияләр, рухлар, мифик затлар килеп керә.

Бу китапта сурәтләнгән мифик персонажлар да — җир өстендәге, кешелек дөньясындагы яшәеш барышына тәэсир итәргә тырышучы түбән рухи затлар.

ОТКУДА ПОЯВИЛИСЬ МИФЫ?

Древние люди жизнь, реальность и явления природы пытались объяснять через мифы.

В древние века человек поклонялся каждому явлению природы, воспринимая его как великую тайну, волшебство, в этом, по его мнению, проявлялась божественная сущность. Таким образом, вначале человек обожествлял огонь, воду или дерево, куст, даже траву, потом — птиц и животных.

Задумываясь о своём месте в мире природы, всё больше осознавая своё превосходство, человек начинает постепенно одушевлять и очеловечивать образы богов. Так в духовном мире человека появляются мифические существа, духи, боги, наделённые человеческими качествами и в то же время неразрывно связанные с природой.

Мифические персонажи, изображённые в данной книге, — духовно низкие существа, пытающиеся влиять на жизнь человечества на земле.

ӨЙ ИЯСЕ
ДОМОВОЙ

«Өй иясе» (6+) әкияте,
Р. Шәрипов: «Йорт иясе» (12+)

Сказка «Эй иясе» (6+)

Өй иясе (Йорт иясе, Йорт анасы) — кешеләргә күренмәсә дә, һәрдаим үзенең барлыгын сиздереп торган рухи зат. Ул, гадәттә, кешегә охшашрак, әмма кешеләрдән тәбәнәгрәк буйлы карт рәвешендә күзгә күренә. Бөкрерәк гәүдәле, җыерчык баскан ак чырайлы, зур күзле, җитү чал чәчле, кайчакта сакал-мыегы да бар. Ул күп очракта кеше шикелле киенгән булыр, ак киндер күлмәк-ыштаннан, бик сирәк кенә очлаебрак торган башлык кигән итеп күрәләр. Өй иясе күбрәк идән астында гомер сөрә.

Өй иясе, күпчелек очракта, өйне, бу нигездә гомер итүчеләрне яклаучы һәм саклаучы буларак кабул ителә. Ләкин моның өчен өйдә, нигездә тынычлык, иминлек булырга тиеш. Өй иясенә сабыр һәм итагатьле булган очракта, ул үз ярдәмен меңе белән кайтара. Берәр бәла-каза килсә, янгын чыкса, су басса яисә караклар керсә, Өй иясе шундук

Рарог — чехларда өй иясе.

Рарог — чешский домовой.

Яков Коблов:

«Ой эясе» (хозяин дома, домовой) жилищем своим обыкновенно избирает подполье, откуда и выходит по ночам. В воображении татарина он рисуется стариком, носящим довольно длинные волосы. Домовой — заботливый хозяин и, по признанию татар, даже полезная тварь. Он оберегает дом, в предчувствие беды всю ночь ходит, беспокоится и вздыхает. Если случится какое-либо несчастье ночью, например, пожар, а люди спят, он будит их, трясёт за ноги или стучит. Обыкновенные занятия домового следующие: ночью он чешет голову; иногда сеет решетом муку, это признак хороший, обещающий богатство; воет домовой не к добру — это означает приближение бедности. При хороших

Хайнцель — немецларда өй иясе.

Хайнцель — немецкий домовой.

ярдәмгә киләчәк, ул тәрәзә шакып, бер дә булмаса, аяктан яки юрганнан тарткалап уятачак...

Өй иясе белән ниндирәк мөгамәләдә булырга соң? Төп кагыйдә: «Өй иясенең барлыгын тоеп, белеп яшә, иң мөһиме, аның белән тату яшә, әмма бу зат белән бернинди уртак эшең дә булмасын». Аның белән яхшы мөнәсәбәт урнаштыру өчен, сәдака биреп торырга кушканнар. Аны «якшәмбе сәдакасы» дип тә атыйлар, чөнки ул якшәмбе көнне авылның мулласына, изге картларына яисә ятимнәргә бирелә. Еш кына, Өй иясен бәхилләтер өчен, тары ярмасыннан махсус ботка пешереп, өй почмагына яисә нигез туфрагына төшереп куялар.

Өй иясе белән янәшә Абзар иясе дә яши. Себер татарлары аны «Мал иясе», «Зәнги (Сәнги) баба», «Пәша-ана» дип атыйлар.

Татарларда абзар иясе абзар-куралаларга, келәтләргә, гомумән, ихата-ишегалдына хуҗа зат буларак билгеле. Абзар иясенең кешегә ярдәме зур. Мәсәлән, ул сыеры бозаулый башлаган, сарыгы бәрәнләгән кешене күршесе яисә туганы тавышы белән, соң чиктә тәрәзә шакып булса да уята, яңа туган малны туңып үлүдән саклап кала.

отношениях домовой бывает благодушным, заботливым хозяином. Полезно его иногда умилостивлять. Чтобы умилостивить домового, хозяин дома должен давать милостыню. Эта милостыня раздаётся обыкновенно в «русский» воскресный день и носит название «якшамбе садакасы».

Каюм Насыри:

«Абзар-ияси» (хозяин хлевов). Так называется воображаемый властелин домашнего скота, лошадей и коров. (...) Та скотина, которую он полюбит, всегда бывает жирна, гладка и красива, а которую возненавидит, та бывает потна и быстро худеет. Имеются такие чудаки из татар, которые, заметив худобу или частую опотелость на лошади, продают её и при этом выражаются так: «Эта лошадь мне не по цвету», то есть не нравится абзар-ияси.

ӨЙ ИЯСЕНЕҢ ИЗГЕЛЕГЕ

Сырхау анасы белән генә бер кыз яшәгән. Анасы авыру булгач, ул кияүгә дә чыкмаган, дус кызлары белән дә аралашмаган.

Бервакыт урам буйлап бер имче карчык узып бара икән. Кыз аның янына йөгереп чыккан да анасын дәвалап карарга өенә чакырган. Имче карчык кызның сүзен аяк астына салмаган, авыру хатын янына кергән. Түшәктә яткан анага күз сирпеп кенә алган да әйткән:

— Анаңны терелтә алам, тик син моның бәрабәренә ике күзеңне бирерсең, — дигән.

— Бирәм, бирәм, анамны гына аякка бастыр, — дигән кыз.

Имче карчык авыру ананы имләп терелткән дә, кызның ике күзен алып, үз юлына китеп барган. Сукыр кыз анасы белән бергә матур гына яши башлаган. Күзләре күрмәсә дә, аның җаны тынычланган — газиз анасы терелеп аякка басты бит! Егылып, бәрелеп, бөтен тәне күгәреп бетсә дә, ул эченнән генә сөенеп, куанып туя алмаган.

БЛАГОЧЕСТИЕ ДОМОВОГО

В одном ауле жила девушка, и никого у неё не было, кроме больной матери. Она и замуж не вышла из-за болезни матери, и с подругами не общалась.

Однажды по улице шла старая знахарка. Девушка увидела её, подбежала и пригласила в дом, чтобы та вылечила её маму. Знахарка не отказала девушке, подошла к постели больной. Кинув беглый взгляд на мать, сказала:

— Я вылечу твою маму, но ты за это отдашь мне зрение.

— Отдам, отдам, только маму на ноги поставьте, — ответила дочка.

Знахарка вылечила больную мать заговорами, забрала зрение у девушки и пошла своей дорогой. Слепая дочка и выздоровевшая мать зажили с той поры радостно, не ведая печали. Хоть и ослепла девушка, но душа её спокойна — ведь любимая мама выздоровела, она не прикована к постели!

Менә хикмәт: сукыр кыз торган өй идәне астында үз гаиләсе белән Өй иясе яшәгән, имеш. Кыз берәр нәрсәгә абынып егылган саен, астагы ияләр дөньясы дер селкенеп ала икән. Ияләр тормышында тынычлык беткән. Өстәге дөбердәгән тавыштан алар нишләргә дә белмәгәннәр.

Өлкән Өй иясе иң акыллы, иң зирәк якыннарын үз тирәсенә җыеп киңәшә башлаган. Ниһаять, бер карарга килеп, рухлар үз почмакларына таралышканнар. Ә Өй иясе үзе сукыр кыз янына менеп киткән.

Кыз бу вакытта җеп эрләп утыра икән. Үзе моңлы итеп җырлый, ди:

Күңелемне ачып бирим әле,
Күңелемдә минем моңнар бар.
Бу җырымны бөтен дөнья тыңлар,
Бу җырымны җилләр тыңларлар...

Шулвакыт кызның колагына ят бер тавыш ишетелеп калган:
— Бу җырыңны ияләр тыңлар...

И пусть всё тело девушки покрыто синяками от постоянных падений и столкновений с косяками и мебелью, сердце её переполнено радостью.

Однако под полом того дома, говорят, жила семья домового. Каждое падение слепой девушки вызывало переполох по ту сторону пола. Спокойная жизнь семьи домового закончилась. Дух дома не знал, как избавить себя и семью от этого грохота.

Собрав самых мудрых, старейшина домовой стал держать совет. Наконец, придя к общему мнению, духи разошлись по своим углам. А старейшина домовой отправился напрямки к слепой девушке.

Она в это время сидела за прялкой и напевала:

Расскажу-ка, что у меня на душе,
Душа моя грустью дышит.
Мою песню услышит весь мир,
Мою песню ветер услышит...

В эту секунду до девушки донёсся посторонний голос:
— Эту песню домовые услышат...

ЭЧТӘЛЕК

СОДЕРЖАНИЕ

Мифлар каян барлыкка килгән?	3	*Откуда появились мифы?*
Өй иясе	4	Домовой
Бичура	12	Бичура
Су бабасы. Су иясе. Су анасы	18	Водяной дед. Водяной хозяин. Водяная
Албасты	26	Албасты
Убыр	32	Убыр (Оборотень)
Убырлы карчык	40	Убырлы карчык (Баба-яга)
Ялмавыз	48	Ялмауз
Өрәк	54	Уряк (Призрак)
Дию	60	Див
Урман ияләре. Шүрәле	66	Шурале
Елан. Аждаһа	76	Змей Аждаха
Юха	84	Юха
Tatar mythological characters	90	